

KONYA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE
BAŞKANLIĞI

KONYA METROPOLITAN
MUNICIPALITY

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
TÜRK EL SANATLARI ARAŞTIRMA
VE UYG. MERKEZİ BAŞKANLIĞI

SELÇUK UNIVERSTY
TURKISH HANDICRAFT
RESEARCH AND PRACTICE CENTER

I. ULUSLARARASI TÜRK SANATLARI SEMPOZYUMU ve SANAT ÇALIŞTAYI

I. INTERNATIONAL TURKISH ARTS SYMPOSIUM and ART WORKSHOP

Editörler:
Osman KUNDURACI
Ahmet AYTAÇ

DOKUMALARDA YILDIZ MOTİFİ

(THE STAR MOTIF IN WEAVINGS)

Sema ETİKAN*
Hande KILIÇARSLAN**

ABSTRACT

Plain carpet with star motif has often taken place as a trace of the folk beliefs in the decoration of Turkish carpets, flat weavings and fabrics. The star motif whose origin dates back to the central Asia, is also one of Anatolia's oldest motifs known. Star motifs which have been used in different forms in weavings have been woven like a simple cross having twelve, eight, seven, six or five corners and they have also different meanings according to these different forms. In this study, star motif symbolized on weavings has been examined based on the different techniques of weavings.

GİRİŞ

Gökyüzündeki yıldızlar, ay, güneş, fırtınalar, gece, gündüz, ağaçlar, nehirler gibi bütün tabiat olguları, korkulan ya da çekinilen varlık ve ya olaylar insanoğlunun inançlarının oluşmasında kaynak olmuştur. Dünyanın dört bir yanında insanlar en erken süreçlerden itibaren yaşamlarında tutunacak, güvenecek gizli bir varlık aramışlar ve böylelikle oluşturdukları inanç sembollerini taş, toprak, maden, seramik ve tekstilde dile getirmişlerdir. Sonrasında erken inanç sistemleri giderek gelişmiş ve neticede tek tanrılı din aşamasına ulaşılmıştır. Bu inanç sembollerinin görsel malzemeye dökülmesi ile de insan - kültür - uygarlık - sanat ilişkisinde değerlendirilmesi gereken objeler ortaya çıkmıştır. Halk inançları içinde geniş bir yeri olan ay, güneş gibi yıldızlara ait inanışlar da gök varlıklarının birer tanrı ve tanrıça olarak benimsendiği, kutlandığı dönemlerden kalmadır. Yıldızlarla ilgili günümüzde de hâlâ varlığını sürdüren birçok inanç vardır. Gökten bir yıldız kaydığına bir insanın öleceğine, kimin yıldızı parlarsa onun yükseleceğine, birbiri ile anlaşamayan insanların yıldızlarının barışmadığına inanılmaktadır. Ayrıca insanların yazgı denen alın yazıları ile yıldızların hareketleri arasında da bağlantı kurulmakta, bu bağlantı ile de gelecekte haber alınması amaçlanmaktadır (Erbek, 2002:86, Parlar 2003, Eyüpoğlu, 2007:81).

Beş köşeli bir yıldız motifi tabiatı simgelemekte, insanda ise beş duyuyu ifade etmektedir. Tasavvufta beş köşeli yıldızın beşgen bir form içine alınması ile meydana getirilen şekil de ke-mal halini, yani insan-ı -kâmil'i ifade etmektedir. Ayrıca beş köşeli yıldızın, beş sayısı gibi, mükemmelliği temsil ettiği ve koruyucu meleği de simgelediği söylenmektedir. (Armağan, 1992:28, Ateş, 1995:52, Erbek, 2002:86).

Kuran-ı Kerim'de de güneş, ay ve yıldızlarla ilgili sureler yer almaktadır. İslam'da tanrının, doğu-batı, kuzey-güney, gök ve yer olmak üzere altı yönün yani

* Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Isparta. semaetikan@mynet.com

** Araş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Isparta. handearslan@hotmail.com

tüm evrenin hakimi olduğu inancı vardır ve bu inanç, altı köşeli yıldız motifi ile anlatılmaktadır. (Ateş, 1995:52, Erbek, 2002:88).

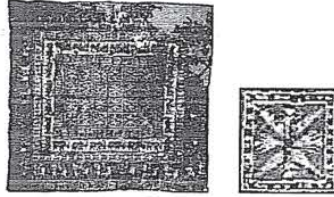
Hız. Süleyman'ın mührü olan Müh-rü Süleyman da iki üçgenin birbirine göre ters ve üst üste yerleştirilmesi ile oluşmuş altı köşeli bir yıldızdır. Mühürde Arapça, yıldız şeklinde Süleyman yazmaktadır ve her harf bir anlam ifade etmektedir. Mühr-i Süleyman ateşe, suya ve hayvanlara hükmetme yani Tanrı'nın Süleyman Peygamber'e bahsettiği manevi gücün temsili sayılmıştır. Ayrıca Mühr-i Süleyman uğur getirdiğine inanılmış, güç, iktidar ve saltanatın da simgesi olmuştur (Erbek 2002:88, Kuşoğlu 1994:131, Önder 1998:184).

Yedi köşeli yıldız, bir açıdan yedi sayısının sembolizmini paylaşmakta, gökkuşağının renkleri, gezegenlerle ilgili yedi alan vb. gibi. durumlar yedi sayısı ile simgelenmektedir (Erbek, 2002:86).

Sekiz köşeli yıldız doğumdan ölüme yaşam çizgisini göstermektedir. Dokumalarda yer alan yıldız motifleri çoğunlukla sekiz köşeli dokunmaktadır. Anadolu'da halı ve kilim, zili, cicim gibi düz dokumalarda, sık sık yer alan bu motif dokumacılar mutluluk ve sonsuzluk ifadesi olarak kullanmışlardır (Çoruhlu, 1989:157, Ateş, 1995:52, Purdon, 1996:88, Görgünay, 2001:162, Ölmez, 2012:507).

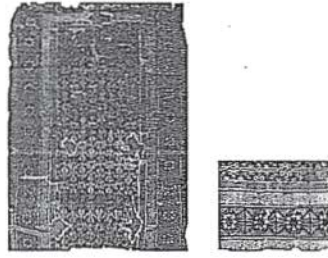
1. HALILARDA YILDIZ MOTİFİ

Bilim adamlarınca yıldız motifinin Hun kökenli olduğu dolayısıyla da kökeninin Orta Asya'ya dayandığı savunulmaktadır. Bu bilgidен yola çıkılarak ilk formunun haç şeklinde olduğu düşünülen yıldız motifine halılarda ilk olarak Pazırık halısında rastlanılmaktadır. Halının bordüründe, karelerin içerisinde, haçvari çiçek şeklinde bitki motifi olduğu da düşünülen, haç motifinden türetilmiş yıldız motifleri yer almaktadır (Fotoğraf 1.) (Aslanapa, 1997:3, Aslanapa, 2005:16, Deniz, 2000:20,182, Erbek, 2002:88).

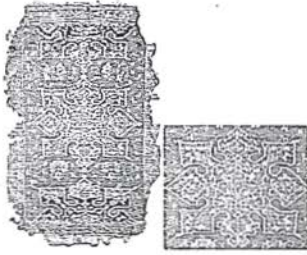
Fotoğraf: 1, Pazırık halısı ve ayrıntısı (Aslanapa, 2005:17).

Türk Halı Sanatında yıldız motifinin en güzel örnekleri özellikle, Selçuklu halılarında görülmektedir. Geometrik motiflerin sıklıkla kullanıldığı bu halılarda sekiz köşeli yıldız motifi en çok kullanılan yıldız motiftir (Aslanapa, 2005:26, Deniz, 2000:182, Erbek, 2002:86,88, Görgünay, 2001:131).

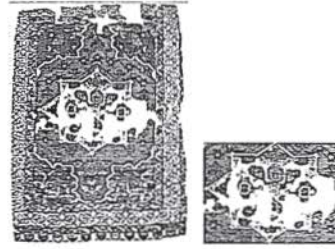

Fotoğraf: 2, XIII. yüzyıl Konya Selçuklu halısı ve ayrıntısı (Aslanapa, 2005:30).

Fotoğraf 2.'de verilen XIII. yüzyıl Konya halısında koyu mavi zemin üzerine açık mavi sekiz köşeli yıldızlar kaydırılmış ekseninde yerleştirilmiştir (Aslanapa, 2005:30).

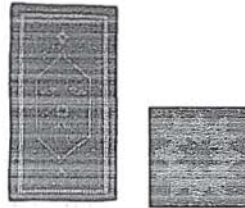

Fotoğraf: 3, XVII. yüzyıl Yıldızlı Uşak halısı ve ayrıntısı (Türk İslam Eserleri Müzesi) (Aslanapa, 2005:170).

Fotoğraf: 4, XVIII. yüzyıl Yıldızlı Uşak halısı ve ayrıntısı (Türk İslam Eserleri Müzesi, Env. No. 935) (Aslanapa, 2005:173).

Fotoğraf 3. ve 4.'de İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenen biri XVII. yüzyıla diğeri XVIII. yüzyıla ait iki Yıldızlı Uşak halısı görülmektedir. Her iki halıda da sekiz köşeli yıldız motifleri iri madalyonlar şeklinde yer almaktadır (Aslanapa, 2005:172,173, Purdon, 1996: 90).

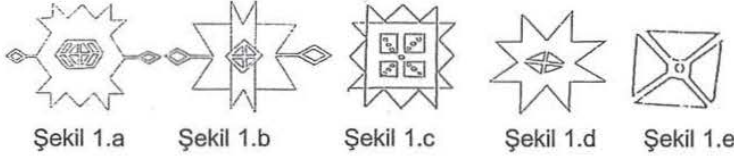

Fotoğraf: 5, Yağcıbedir halısı (Ateş, 1995:24).

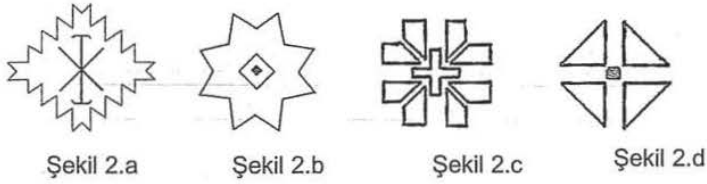
Yağcıbedir halıları da yıldız motifinin farklı şekillerde sıklıkla yer aldığı bir halı grubudur. Bu halılarda yıldız motifi, kartal yıldızı, yıldız ve oba adlarıyla bilinmekte ve dokunmaktadır. Fotoğraf 5'de yer alan koyu kırmızı ve lacivert

renklerde dokunmuş Yağcıbedir halısında oniki köşeli bir yıldız motifi görülmektedir (Ateş, 1995:24, Deniz, 2000:150).

Şekil 1 ve Şekil 2'de yıldız motifinin Yağcıbedir halılarında yaygın olarak yer alan formları görülmektedir.

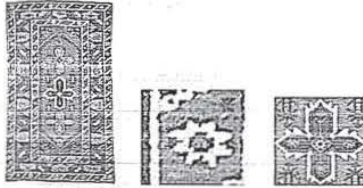

Şekil: 1.a,b,c,d,e, Yağcıbedir halılarındaki yıldız motifleri (Sekendiz 1997:69-70).

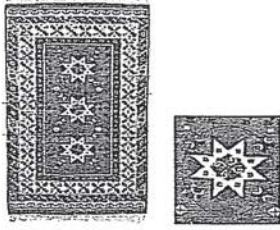
Şekil: 2.a,b,c,d, Yağcıbedir halılarındaki yıldız motifleri (Öztürk 1992:94,119,122).

Yağcıbedir halılarında farklı şekillerde kullanılan yıldız motifleri, bazı örneklerde değişik tonlarda dokunarak estetik bir görünüm sağlanmaktadır. Bazen bütün halı baştanbaşa yıldız motifiyle bezenirken bazen kenar sularında ya da halının orta zemininde ve yan boşluklara serpiştirilmiş olarak da kullanılmaktadır. Bu motif dokuyanın çok sıkılmakta olduğunu, ferahlamak için bir uğur, bir tılsım aradığını anlatmakta, serilecek yere uğur, mutluluk getirmesi istenen bir tılsım, adeta bir dua olarak görülmektedir. (Sekendiz, 1997:23).

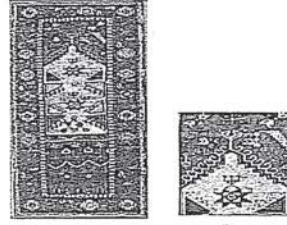

Fotoğraf: 6, Döşemealtı halısı ve ayrıntıları (Ateş, 1995:30)

Yıldız motifi Döşemealtı halılarında da sık sık kullanılan motiflerden biridir. Eski örnekler "*halelli ve yıldızlı*" adını alır. Bunların çoğu Yörük geleneklerine göre üretilmiş "*namazlağ*" boyutunda, kareye yakın halılardır. Fotoğraf 6'daki Döşemealtı halısının bordürlerinde ve göbek kısmında sekiz köşeli yıldız motifleri kullanılmıştır (Ateş, 1995:30).

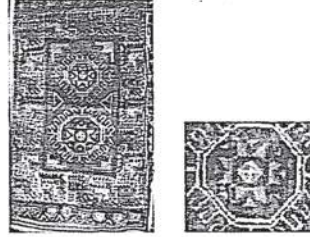

Fotoğraf 7, Yuntdağ Kozak halısı ve ayrıntısı (Ateş, 1995:49).

Fotoğraf 8, XIX. yüzyıl Ladik halısı ve ayrıntısı (Sentez Turizm Özel Koleksiyonu, Env. No. 365.024) (Alantar, 2006:128).

Fotoğraf 7'de Yuntdağ-Kozak halısından bir örnek görülmektedir. Bu halının orta zemininde sekiz köşeli yıldızlar küçük madalyonlar şeklinde yer almaktadır. (Ateş, 1995:49). Bir başka sekiz köşeli yıldız motifi, Fotoğraf 8.'de verilen Ladik halısının mihrap zemininde yer almaktadır (Alantar, 2006:128).

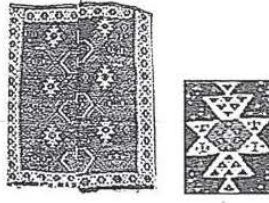

Fotoğraf 9, Konya-Derbent halısı ve ayrıntısı (Aytaç, 2009:46).

Fotoğraf 9'da Konya Derbent yöresine ait halı örneği görülmektedir. Halının orta zemininde, madalyonların içerisinde sekiz köşeli yıldız motifleri yer almaktadır (Aytaç, 2009:46).

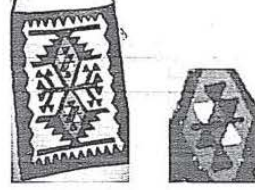
2. DÜZ DOKUMALARDA YILDIZ MOTİFİ

Türk dokuma kültüründe günlük yaşamın önemli bir parçası olan düz dokumalar çok erken tarihlerden itibaren, ticarî bir değer taşıyan, sipariş alınıp, deniz aşırı ülkelere satıldığı bilinen halıların aksine, sadece dokuyan kişi veya ailenin ihtiyacı için yapılmış ve kullanılmıştır. Anadolu'da da çok eski zamanlardan beri dokunmuş oldukları, bulunan çeşitli belgelerden anlaşılmaktadır. Bugünkü anlamda kilim tekniğinin Anadolu'da yaygınlaşması, Türk kökenli halkların Anadolu'ya göç etmesi ve yerleşmesi ile başlamıştır. Dokumacılar düşünce, duygu ve inançlarını simgeleyen birçok motifi kilim ve diğer teknikli düz dokumalara da aktarmışlardır. Yıldız bu amaçla düz dokumalarda da yaygın olarak yer alan bir motif olmuştur (Ölçer, 1988:15, Uğurlu, 1997:1009).

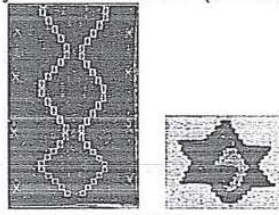
Fotoğraf: 10, Hakkari kiliminde yer alan yıldız motifi ve ayrıntısı (Karahan, 2007: 137).

Fotoğraf 10.'da yer alan Hakkari kiliminde zemin ve bordürde karşımıza çıkan yıldız motifi oniki köşelidir. Yöre kilimlerinde yıldız motifleri, köşe sayısına göre farklı anlamlar taşımaktadır. Beş köşeli yıldızlar mükemmelliği, altı köşeli yıldızlar evliliği, yedi köşeli yıldızlar gökkuşağını ifade etmektedir. (Karahan, 2007:58).

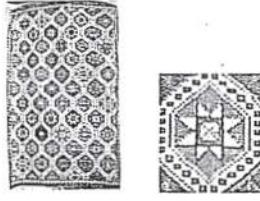
Fotoğraf: 11, Çorum-Alaca düz dokumaları/ Seleser deseni ve ayrıntısı (Ölmez, 2005: 13).

Fotoğraf 11'de Alaca düz dokumalarından bir örnek görülmektedir. Heybe üzerinde yer alan ve tamamına "seleser" adı ve verilen bu desende yıldız motifleri bir eşkenar dörtgen içerisinde ve üst üste yer almaktadır. Seleser deseninin tamamı özlem, hasret ve endişeyi ifade etmektedir (Ölmez, 2005:7,13).

Fotoğraf: 12, XIX. yüzyıl Malatya düz dokumaları ve ayrıntısı (Erbek, 1995:187).

Fotoğraf 12'de Malatya düz dokumalarından bir örnek görülmektedir. Bu dokumada yer alan altı köşeli yıldız motifinin içerisinde iyi-kötü, güzel-çirkin gibi zıtlıkları simgeleyen ying-yang (aşk ve birleşim) motifi yer almaktadır.

Fotoğraf: 13, Uşak-Eşme zili dokuma ve ayrıntısı (Görgünay, 2001:162).

Fotoğraf 13'de Uşak-Eşme'de dokunmuş bir zili dokuma görülmektedir. Dokumanın orta zemininde sekiz köşeli yıldız motifleri altıgenler içerisine yerleştirilmiştir. (Görgünay, 2001:162).

Şekil 3.a

Şekil 3.b

Şekil 3.c

Şekil: 3.a,b,c Karatepe kilim dokumalarında yıldız motifi (Erten, 1989:222).

Şekil 3.a,b,c'de Karatepe kilimlerinde yer alan yıldız motiflerinin çizimleri görülmektedir. Şekil 3.a'da akrep motifinden ortaya çıkan yıldız motifi, Şekil 3.b'de sekiz köşeli yıldız haline gelmiş haç motifi, Şekil 3.c'de ise yine yörede yıldız olarak adlandırılan farklı bir yıldız motifi görülmektedir. Karatepe kilim dokumalarında yıldız motifi sonsuzluğun sembolü olarak kullanılmaktadır (Erten, 1989:222).

3. KUMAŞLARDA YILDIZ MOTİFİ

En eski sanatlarından biri, olan kumaş dokumacılığı, insanların soğuktan korunma, mevsimine göre giyinme, örtünme ve süslenme ihtiyacı sonucu doğmuştur. Zamanla da gelişerek her uygarlığın kendi sanat ve teknik yeteneğine göre ilerleme kaydetmiştir. Yıldız motifi, kumaşlarda tek başına olduğu gibi ara motif olarak ya da diğer motiflerle beraber bir kompozisyon şeması içinde yer almaktadır (Gürsu, 1988:17,163).

Fotoğraf: 14, Çatma yastık yüzü, XVII. yüzyıl ikinci yarısı (Sadberk Hanım Müzesi, Env. No. 13984-D.193) (Bilgi 2007:39).

Fotoğraf: 15, Çatma yastık yüzü, XVII. yüzyıl (Sadberk Hanım Müzesi, Env. No. 14069-D.194) (Bilgi, 2007:43).

Fotoğraf: 14. ve 15'de verilen Sadberk Hanım Müzesi koleksiyonundan kadife "çatma" yastık yüzlerinin sekiz köşeli yıldız motifi yer almaktadır (Bilgi, 2007:39,43).

Fotoğraf: 16, XVI. yüzyıl sonu Osmanlı çocuk kaftanı (Victoria and Albert Müzesi) (Salman, 2011:120).

Fotoğraf: 17, XVI. yüzyıl sonu, kemha çocuk kaftanı, (Victoria and Albert Müzesi 768-1884) (Gürsu, 1988:121).

Fotoğraf XVI. ve XVII.'de Victoria and Albert Müzesinde sergilenen 16. yüzyıla ait Osmanlı çocuk kaftanları görülmektedir. Fotoğraf 16'da verilen örnek XVI. yüzyıl sonlarına ait ipekle dokunmuş, sekiz köşeli yıldız motifli Osmanlı çocuk kaftanıdır. Yıldız motifinin tam ortasında sekiz adet lacivert lale deseni varken alt ve üst noktalarında küçük rumilerden oluşmuş iki adet palmet bulunmaktadır (Salman, 2011:120). Fotoğraf 17'de verilen örnekte XVI. yüzyıl ikinci yarısına ait bir başka kemha çocuk kaftanı yer almaktadır. Beyaz ve kırmızı küçük damalı zemin üzerine yıldız motifli madalyonlar, kaydırılmış eksen düzeninde yerleştirilmişlerdir. Sekiz köşeli yıldız motifi beyaz, dolguları ise kırmızı ve mavi ipekle dokunmuştur (Gürsu, 1988:121).

SONUÇ

Kökeni Orta Asya'ya, dokumalarda ilk kullanılışı da Pazırık halısına dayandırılan yıldız motifinin ilk şeklinin haç formu olduğu söylenmektedir. Yıldız motifi dokumalarda sonraları, daha çok sekiz köşeli olmak üzere beş, altı, oniki ve onaltı köşeli olarak yer almıştır. Her farklı şekilli yıldız motifi yer aldığı çeşitli el sanatı ürünlerinde şekline göre farklı anlamlar ifade etmekte, dokumalarda kullanılanların ise sonsuzluğu ve mutluluğu temsil ettiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alantar, H., 2006. *Bir Kültürün Dokunuşu*. Sentez Turizm A.Ş. Özel Koleksiyonu. S:128.
- Armağan, M., 1992. *Gelenek*. Alternatif Üniversite. Ağaç Yayıncılık Ltd. Şti. S:28. İstanbul.
- Aslanapa, O., 1997. *Türk Sanatı*. Remzi Kitabevi. S:3. İstanbul.
- Aslanapa, O., 2005. *Türk Halı Sanatının Bin Yılı*. İnkılap Kitabevi. S:16,17,26,30,170,172,173. İstanbul.
- Ateş, M., 1995. *Turkish Carpets The Language of Motifs and Symbols*. Mısırlı Matbaacılık A.Ş. S:24,30,49,52. Antalya.

- Aytaç, A., 2009. "Türk Dokuma Sanatında Konya Yöresine Ait Halı Yastıklar ve Bir Koleksiyon". *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırma Merkezi ve Akfid, IV. Uluslararası Türk Kültürü ile Sanatları Kongresi ve Sanat Etkinlikleri 02-07 Kasım 2009*. S: 46. Sharm el Sheikh Mısır.
- Bilgi, H., 2007. *Çatma ve Kemha Osmanlı İpekli Dokumaları*. Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi. Mas Matbaacılık A.Ş. S:39,43. İstanbul.
- Çoruhlu, Y., 1989. Lotus İkonografisi ve Uygur Sanatında Lotus. *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları. S.157. Ankara
- Deniz, B., 2000. *Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları:215. S:150,182. Ankara.
- Erbek, G., 1995. *Anatolian Kilims 1*. Republic of Turkey Ministry of Culture. Dösım. Dumat Ofset. S:187. Ankara.
- Erbek, M., 2002. *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*. Dumat Ofset LTD. S:86,88. Ankara.
- Erten, B., 1989. Karatepe Kilimi Dokumaları. (T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi). S:222. Ankara.
- Eyüpoğlu, İ., Z., 2007. *Anadolu İnançları*. DerinYayıncılık: 102. S:81. İstanbul.
- Görgünay, K. N., 2001. *Altaylar'dan Tunaboyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Yanışlar(Motifler)*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları No:2753. Türk Tarih Kurumu Basımevi. S: 131,162. Ankara.
- Gürsu, N., 1988. *Türk Dokumacılık Sanatı Çağlar Boyu Desenler*. Redhouse Yayınevi. S:17,121,163.
- Karahan, R., 2007. *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. S:58,137. Ankara.
- Kuşoğlu, M., Z., 1994. "Mühr-i Süleyman". *Dünkü Sanatımız-Kültürümüz*. Ötügen Neşriyat A.Ş. Yayın No:279. Kültür Serisi:84. S:131. İstanbul.
- Ölçer, N., 1988. *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi Kilimler*. Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd. Şti.S:15. İstanbul.
- Ölmez, F.,N., 2005. "Kaybolmaya Yüztutan Maddi Kültür Değerlerimizden Çorum-Alaca Düz Dokumaları" *Halk Kültürlerini Koruma-Yaşatma ve Geleceğe Aktarma Uluslararası Sempozyumu*. Kocaeli. S. 7,13
- Ölmez, F. N., 2012. Ölüm Olgusunun Türk Dokumalarına Yansıması. Defin. Editör: Emine Gürsoy NASKALI, Tarihçi Kitabevi, s-493-525
- Önder, M., 1998. *Antika ve Eski Eserler Kılavuzu*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. S: 184. Ankara.
- Öztürk, Y., 1992. *Balıkesir Sındırgı Yöresi Yağcıbedir Halıları*. Kültür Bakanlığı Yayınları No:1395. Türk Tarih Kurumu Basımevi. S:94,119,122. Ankara.
- Parlar, G., 2003. "Orta Çağ Türk Dünyasında İnanç ve Sanat İlişkisi". *Sanat ve Bilgi Dergisi*. Sayı : 1. Erişim Tarihi: 19-10-2012
http://mimoza.marmara.edu.tr/~uqur/sayi1/ortacag_sayi1.htm
- Purdon, N., 1996. "Stars". *Carpet and Textile Patterns*. S:88,90. London.
- Salman, F., 2011. *Türk Kumaş Sanatı*. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi. S: 120. Erzurum.
- Sekendiz, O., 1997. *Balıkesir Yöresi Yağcıbedir Halıları Motif Envanteri*. Balıkesir Üniversitesi Yayınları No:2. S:23,69,70. Balıkesir.
- Uğurlu, A., 1997. Kilim. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. 2.cilt. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları. S:1009.